

A-52799

Eesti Arheoloogiaseltsi Teated 1993 (1)

Reports of the Estonian Archaeological Society 1993 (1)

STILUS

4

Koostanud ja toimetanud Valter Lang

Eesti Arheoloogiaselts

Kaane kujundus: Priit Herodes

Toimetuse: Rütli 6, Tallinn EE 0001, Eesti
tel.: 440 716

© 1992 Eesti Arheoloogiaselts

ISBN 9985-50-029-6

ARHIIVKOGU

**TARTU ÜLISKOOLI
RAAMATUKOGU**

ÜHEST VAHEETAPIST TARTU ARHEOLOOGIA AJALOOS

Heiki Valk

Tartu Ülikooli Arheoloogia Kabinet, Lutsu 16-4, EE 2400, Tartu, Eesti

Romeo Metsallik

Tartu Linnavalitsus, Arhitektuuri ja Maamõõdu Büroo, Raekoja plats 3, EE 2400, Tartu, Eesti

Esitatud 12.04.1993

Teatavasti jäi arheoloogia pärisosaks Tartu Ülikoolis pärast 1950. aastal toimunud arheoloogia õppetooli ja Arheoloogia Kabineti kaotamist pikema aja vältel vaid õppejõukoht tolleaegse NSV Liidu ajaloo kateedri juures. Kabineti raamatukogu, arhiiv, kõik leiud ja muud varad viidi seoses Teaduste Akadeemia instituutide süsteemi loomisega Tallinna.

Arheoloogia hakkas Tartus väljaspool õppetöö raame uuesti päevakorda tõusma alles 1970. aastate lõpul, mil seoses mitme ehitustööga vanalinnas pandi alus keskaegse linna arheoloogilisele uurimisele. Ulatuslikud päästekaevamised on Tartus jätkunud läbi 1980. aastate kuni käesoleva ajani. Leiuainese ning ehitusi ja keskaegse linna topograafiat puudutava andmestiku pideva lisandumise tõttu sai üha enam ilmsiks vajadus luua materjali läbitöötamiseks ülikooli juurde uus uurimisüksus. Asi muutus konkreetseks 1989. aastal, mil Tartu linn ja ülikool jõudsid kokkuleppele Arheoloogialabori ellukutsumise vajalikkuses: ülikool pidi oma eelarvest kindlustama töötajate palgad, linn omakorda lahendama labori tööruumide ja töötajate elamispinna küsimused. Järgnenud pikaajalist asjaajamist kroonis lõpuks edu 1990. aasta 1. veebruaril, mil Tartu Ülikooli Nõukogu võttis vastu otsuse ülikooli teadusosakonna alluvusse kuuluva Arheoloogialabori loomise kohta.

Algselt kuulusid labori koosseisu teaduritena Heiki Valk ning kohakaasluse alusel ka dots. Vilma Trummal ja Kalle Lange; tehnilise joonestajana asus tööle Tartu kaevamistel joonestustöid teinud Riina Vesi.

Labori juhataja kohuseid hakkas täitma Romeo Metsallik (endine töökoht Kultuurimälestiste RPI Tartu osakond). Teaduslikeks juhendajateks määrati ülikooli poolt prof. Sulev Vahre ja dots. V. Trummal.

Labori algerperioodil takistas oluliselt tööd ruumide küsimus. Taotletud kolme korteri asemel võeti linnavalitsuses 1. märtsil 1991 lõpuks vastu otsus ühe kahetoalise korteri eraldamise kohta Jaani kiriku varemete taga olevas silikaatelas (Lutsu 16-4). Nüüd toimusid ka töötajaskonna seas mõningad muudatused. Teadurite kohalt lahkusid kohakaaslased K. Lange ja V. Trummal, tööle võeti varem "AGU" Tartu konserveerimislaboris ametis olnud tehnik-konservaator Krista Raudsepp. Tihedalt oli labori tööga seotud ka põhikohaga firmas "AGU" olev tööteenistuslane Andres Vindi. Selliste jõududega töötas labor kuni 1993. aasta alguseni.

Raske majanduslik olukord võimaldas ülikoolil anda labori sisseseadmiseks vaid minimaalseid rahalisi vahendeid. Rektori fondist saadud eritoetuse arvel õnnestus sümboolse hinna eest osta osaliselt likvideeritavalt "Kommunaalprojekti" Tartu osakonnalt mahakandmisele kuuluvat mööblit, telefon ja laualambid. Laborile eraldati ülikooli poolt üks Lundi Ülikoolilt kingituseks saadud kirjutusmasinast. 1992. aastal tuli üldise kriisi süvenedes asuda palgafondi vähendamisele. Laborile kui algselt ülikooli teadusosakonna alluvusse kuulunud iseseisvale struktuuriüksusele tegid lõpu õppe- ja teadustöö parema ühendamise nimel ülikoolis läbiviidud reformid. Koos muude laboritega likvideeriti Ülikooli Nõukogu otsusega 18. detsembrist 1992 ka Arheoloogialabor, mille töötajad lülitati 1992. aasta sügisel taasavatud arheoloogia õppetooli koosseisu.

Millised olid Arheoloogialabori töösuunad, kavatsused ja tegevuse tulemused? Labori üheks olulisemaks tegevusvaldkonnaks oli kavandatud linnaarheoloogia - eeskätt Tartu vanalinna kaevamised, tulemuste analüüs ja üldistamine: oli ju ulatuslik, alates viikingiajast kuni 18. sajandini ulatuv arheoloogiline materjal sisuliselt läbi töötamata. Esialgsed kavatsused nägid selleks muuseas ette ka uute teadurikohtade loomise. Vaatamata teatud raskustele (osa leiukogude ligipääsematus, normaalseid töötingimusi võimaldava leiuhoidla ja mitme kaevamisaruande puudumine) jõutigi esimeste üldistavate tulemusteni: valmis R. Metsalliku magistritöö *Tartu arheoloogiliste uuringute esialgseid tulemusi*. Kõnesolev töö annab kokkuvõtliku historiograafilise ja topograafilise ülevaate kõigist

Tartus alates 1890. aastast toimunud arheoloogilistest kaevamistest. Magistritöö esimeses osas tutvustatakse lühidalt Tartus teostatud ehitisarheoloogilisi uuringuid, teises aga käsitletakse veidi põhjalikumalt arheoloogiliste päästekaevamiste tulemusi. Südalinnas tehtud uuringute alusel konkretiseeritakse varase kaubakoha kujunemise aega Tartus ja tehakse katse näidata keskaegse linna käsitöökvartalite ja turu paiknemist ning funktsioneerimise printsiipe.

Teoreetilise uurimistöö kõrval jätkati ka välitöid. Tartu linnas piirdusid need peamiselt arheoloogilise järevalvega Rüütli tänava kommunikatsioonitrasside alal. Teostati ka arheoloogilist luuret kultuurikihi ulatuse ja iseloomu kindlaksmääramiseks K. E. v. Baeri tänava uusehituste piirkonnas.

Arheoloogialabori tegevusvälja jäi ka teine Lõuna-Eesti keskaegne hansalinn Viljandi, kus H. Valgu juhendamisel toimusid päästekaevamised 1990. aastal Jaani kiriku kommunikatsioonitrassil, 1991. aastal frantsiskaanlaste kloostril ümbruses, Jaani kiriku дренаazhitrassil ja muuseumi juurdeehitusel ning 1992. aastal keskaegse Tartu värava piirkonnas.

Linnaarheoloogia kõrval oli labori teiseks tegevussuunaks Lõuna-Eesti nn. maamuististe uurimine. 1992. aastal toimusid kaevamised Viljandi lähistel asuval maaparandusega lõhutud Aindu noorema rauaaja asulakohal. Valmis ristiuisuagsete külakalmistute kaevamistulemustel ja rahvaluulekogudel põhinev H. Valgu magistritöö *Lõuna-Eesti talurahva matmiskombestik ja selle uskumuslikud tagamaad 13.-17./18. sajandil*. Edasiseks tegevussuunaks pidid maamuististe osas jääma külakalmistute teema lõpetamine ning Lõuna-Eesti muististe paiknemise ja asustusloo probleemid. Viimase teemavaldkonna raames pandi alus Lõuna-Eesti arheoloogilisele arhiivile, mis sisaldab kihelkondade ja külade kaupa liigendatud andmeid muististe ja arheoloogiliste esemete leiupaikade kohta. Kuna arhiiv põhineb valdavalt kaitsenimekirjadel, Kirjandusmuuseumi kogudel ja erinevate muuseumide fondides asuvate esemete leiukohakirjeldustel, on sisuline kattumine AI arheoloogia osakonna topograafilise arhiiviga vaid osaline. Ainsa selgema ühisosa moodustavad 1944. aastal rinde lähenemise ajal valmistatud koopiad 1920. aastatel tehtud arheoloogiaalastest kihelkonnakirjeldustest, mis on olemas enamuse Lõuna-Eesti kihelkondade kohta.

Arheoloogialaboris pandi järjekordselt alus ka Tartu Ülikooli arheoloogiakogule, mis 1993. aasta alguse seisuga sisaldas 74 peanumbrit leide. Valdavalt on tegu Lõuna-Eesti asulakohtade inspekteerimisel saadud keraamikaga, mis kogutud H. Valgu ja A. Vindi poolt. Suuremate kogumitena tuleb märkida Vellavere külakalmistult (Nõo khk., TÜ 1), Ervu külakalmistult (Rannu khk., TÜ 2) ja Aindu asulakohalt pärinevaid kaevamisleid (TÜ 71).

Ülikooli õppetöö raames loeti mõningaid valikkursusi keskaja arheoloogiast (Tartu keskaegsest keraamikast, ristiusuaegsest kalmistuarheoloogiast Eestis ja naaberaladel).

Arheoloogialabori kui omaette struktuuriüksuse likvideerimine, õppetooliga liitmine ning ülikoolis teostatav koondamispoliitika tõid endaga kaasa ka teatavaid üldisemaid muutusi. Koos laboritega kaotati nende juhatajate ametikohad; R. Metsallik siirdus 1993. aasta alguses põhikohaga tööle Tartu Linnavalitsusse linnaarheoloogiks, jätkates õppetooli juures poole teadurikohaga.

Seoses laborite kaotamisega jäi 1990 rajatud uurimisüksus teatavas mõttes ebamäärasesse ja nimeta staatusesse, kuid seda mitte kauaks. Tuginedes arheoloogia õppetooli taotlusele, vastavate traditsioonide olemasolule ja ajaloolise järjepidevuse printsiibile otsustas Tartu Ülikooli Ajalooosakonna Nõukogu 22. märtsil 1993 taastada 1950. aastal likvideeritud Arheoloogia Kabineti, mille funktsioone senine labor juba sisuliselt täitma oli hakanud. Nii on Tartu Ülikoolis hakatud lähenema olukorrale, mis valitses kuni stalinlike repressioonideni: õppetooli juures asub sellega tihedalt seotud, nii õppe- kui teadustöö huvide teenistuses olev Arheoloogia Kabinet.

Siiski ei saa Tartu Ülikooli arheoloogiale 1950. aastal antud lööki Arheoloogia Kabineti taastatuks kuulutamise läbi kaugeltki heastatuks pidada. Loodetavasti jääb astunud samm vaid üheks etapiks aastakümneid valitsenud ebanormaalsest olukorrast ülesaamisel: minevikust tulenevaid ja tänapäevast jätkuvaid probleeme leidub veel küllaga.

Heiki Valk, Romeo Metsallik

A RETROSPECT ON A PERIOD IN THE HISTORY OF ARCHAEOLOGY IN TARTU

In connection with the Stalin's period repressions, both the Chair of archaeology and the Department of archaeology, attached to it, were closed at Tartu University in 1950. All the find collections, the archives and the library were moved to Tallinn and delivered to the Institute of History of the Academy of Sciences. For a long time archaeology preserved only extremely limited possibilities at the University of Tartu.

The birth of medieval town archaeology in early 1980s and the large amount of archaeological material, gained during extensive rescue excavations from the medieval town area, conditioned the need to create a new archaeological research unit in Tartu. The new institution, the Archaeological laboratory, was founded jointly by Tartu University and the municipal government in February 1990. The town government provided it with a small two-roomed apartment in a dwelling-house, the university employed the staff: two researchers and two technical workers.

Concerning its main research direction, medieval archaeology, the attention of the Archaeological laboratory was mostly paid to the study of Tartu and Viljandi, both belonging to the Hansa union. The thesis by R. Metsallik *The preliminary results of the archaeological research in Tartu* gives a survey of all archaeological investigations, carried out in Tartu since 1890. On the grounds of excavations in the town centre, the problems of the Viking Period settlement site, as well as the structure and functioning of the medieval town are discussed. In Viljandi several rescue excavations took place on different construction plots in 1990-1992. The thesis of H. Valk *The burial customs of the Southern Estonian peasantry in the 13th-17/18th centuries and their religious backgrounds* provides a survey about the material of the village cemeteries and discusses the problem of Christianization.

The foundation to the archaeological collections and the archaeological archives of Tartu University, lacking since 1950, was also re-layed at the laboratory. The archives include various data on the sites and stray finds of the rural districts of Southern Estonia. The collections include mostly

stray finds from the Iron Age and Medieval settlements of the same district. As major groups, the excavation finds from the 13th-17th centuries' village cemetery of Ervu and the Viking Age settlement of Aindu must be noted.

Big changes took place in the structure of Tartu University at the end of 1992: all the former so-called "laboratories" were closed and joint with the professors' chairs. Thus, the former Archaeological laboratory was also added to the newly-restored Chair of archaeology; on its basis the Department of archaeology, aiming to assist the Chair both in tutorial and research purposes, was restored in March 1993.